

HAZİRAN 1999
SAYI 20

AYLIK KİTAP VE
ELEŞTİRİ DERGİSİ

ISSN 1301-5307
800.000 TL.
(KDV DAHİL)

virgöl

20

**Lukács:
Tarih ve
Sınıf Bilinci**
Gülnur Savran

**Popüler bilim
kitapları**
Turgay Kurultay

Bilge Karasu
Fusun Akatlı

Hasan Cemal
Nuray Mert

Vüsat O. Bener
Bilge Karasu

**Türk-Rus
etkileşimi**
Büşra Ersanlı

Nurullah Ataç
M. Şerif Onaran

**İlk felsefe
sözlüklerimiz**
Ali Utku

**Sırlar ve
Yugoslavya**
Ozan Erözden

**Söyleşi:
Selahattin Hilav**

- AHMET ADA • HAYDAR AKIN
- UĞUR ALPAKAR • MAKBULE ARAS
- GAZİ BERTAL • FİKRET DEMİRAÇ
- ZEYNEP DOĞUKAN • TUFAN ERBARIŞTIRAN
- ÖZNER HAZNEDAR • İRFAN KARAKOÇ
- ÖZER KÜPELİ • AYTEN SÖNMEZ
- HİKMET ŞEVKİ • AYDIN ŞİMŞEK
- BÜLENT TANATAR • GÜVEN TURAN
- MACİT YEDİSU • ALİ GALİP YENER
- HÜLYA YEŞİL

MERCEK *Şeytan-Cadı*

virgöl

20

AYLIK KİTAP VE
ELEŞTİRİ DERGİSİ

HAZİRAN 1999
800.000 TL. (KDV DAHİL) ISSN 1301-5307

Genel Yayın Yönetmeni

ORHAN KOÇAK

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

MUSTAFA ARSLANTUNALI

Editörler

IHSAN BILGIN, EMINE BORA,

ALİ ÇAKMAK, NURDAN GÜRBİLEK, VICTORIA R.
HOLBROOK, FATİH ÖZGÜVEN, BÜLENT SOMAY

Sahibi

PUSULA YAYINCILIK VE İLETİŞİM LTD.

Reklam-Abone

BÜNYAMIN GÜNEŞ

Yazı İşleri-Düzeltili

EFNAN ATMACA, CAN BELGE,

ZEYNEP DOĞUKAN, AYŞE OZIL

Arşiv

FEZA KÜRÇÜOĞLU

Kapak resmi

Gaspıralı İsmail Bey (Molla Nasreddin, 1908).

Sırp askeri (John Reed'in

War in Eastern Europe adlı kitaptan)

Fotoğraflar: Selahattin Hilav, Bilge Karasu,

Hasan Cemal, Nurullah Ataç

Film Çıkışı - Renk Ayrımı - Baskı

Bileşim (212) 227 25 65

Dağıtım: Biryay A.Ş.

Virgöl'de kullanılan yazı ve görsel malzemeler,
ancak kaynak gösterilerek kullanılabilir.

Yurt içi yıllık abone ücreti, 10.000.000 TL.dir. Yurt dışı
abonelik, kişiler için 80, kurumlar için 160 ABD dolandır.
KKTC, 13.000.000 TL.dir. Abone olmak için, bu tutarı
Pusula Yayıncılığa ait, 105 11 08 no'lu posta çeki
hesabına yatırılıp daha sonra çekin, Pusula Yayıncılığa
ulaştırılması gerekmektedir.
Yapı Kredi Bankası Parmakkapı Şubesi 1100443-1

Pusula Yayıncılık ve İletişim Ltd. Şti.

Büyükparmakkapı Sk. 1/2

80060 Beyoğlu / İstanbul

Tel.: 0.212. 252 42 80 pbx

Fax: 0.212. 293 15 44

e-posta: pusula@doruk.net.tr

2 Gülnur Savran

6 Büşra Ersanlı

10 Bülent Tanatar

13 Ozan Erözden

16 Med-Cezir

20 Nuray Mert

22 Söyleşi

26 M. Şerif Onaran

30 Ali Utku

34 Hülya Yeşil

35 İrfan Karakoç

38 Turgay Kurultay

43 Ali Galip Yener

44 Füsün Akatlı

46 Bilge Karasu

48 Aydın Şimşek

51 Macit Yedisu

52 Fikret Demirağ

54 Ahmet Ada

56 Güven Turan

57 Öznur Haznedar

59 Hikmet Şevki

60 Sahaf

62 Mercek

65 Bize Gelen Kitaplar

71 Yeni Çıkan Kitaplar

George Lukács *Tarih ve Sınıf Bilinci*

Ed.: Daniel R. Brower-Edward J. Lazzerini
*Russia's Orient, Imperial Borderlands and
Peoples 1700-1917*

Adeeb Khalid *The Politics of Muslim Cultural
Reform, Jadidism in Central Asia*

Ahmet Kanlıdere *Reform Within Islam, The
Tajdid and Jadid Movement among the Kazan
Tatars (1809-1917) Conciliation and Conflict
Hakan Kınımlı *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik
ve Millî Hareketler (1905-1916)**

Tim Judah *The Serbs. History, Myth and the
Destruction of Yugoslavia*

*Kozmik hüznü!; Hatırlayacak Kimse Kaldı
mı?; Askerlik ya da Açlık; Resmin ruhu!;
Dellalzade Attılâ İhhan İsmail; Ümit Yalçın'a
cevap; Vecdi Erbay'a cevap*

Hasan Cemal *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım
Seiahattin Hilav*

Nurullah Ataç *Günce I (1953-1955)
Günce II (1956-1957)*

İlk felsefe sözlüklerimiz

İsmail Kaplan *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi*

Cüneyd Okay *Eski Harflî Çocuk Dergileri*

Hikmet Brand Alıç *Ağacıyla Sohbetler*

Friedrich Cramer *Kaos ve Düzen-Sırat*

Köprüsündeki Hayat

Stephen W. Hawking *Zamanın Kısa Tarihi-
Büyük Patlamadan Kara Deliklere*

Jacob T. Schwartz *Şekillerle Görecelik Kuramı*

Behçet Necatigil *Serin Mavi (Eşine Mektuplar)*

Bilge Karasu *Lağımınarınası, "Öteki" Metinler*

Vüs'at O. Bener *Dost*

Hasan Ali Toptaş *Bin Hüzünlü Haz*

Marquis de Sade *Erdemle Kırbacılanan Kadın*

Abdülkadir Budak *Endişeli Fesleğen*

Enis Batur *Sütte Ne Çok Kan*

Theodore Roethke *Rüzgâr İçin Sözler*

Edward S. Herman-Noam Chomsky *Medya*

Halka Nasıl Evet Dedirtir

Mehmed Rauf *Son Yıldız*

Şeytan-Cadı

Peter S. Beagle'in *Düş Dünyaları; Keklik;
Melahat Hanımın Düzenli Yaşamı; Modern İran
ve Afgan Öyküleri Antolojisi; Aşkın Psikolojisi;
Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-
1876); Papağan Teoremi; Bir İtalyan Anarşisti
Malatesta*

TANZİMAT DÖNEMİ OSMANLI AİLESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Abdurrahman Kurt
Bursa Sicillerine Göre
Osmanlı Ailesi (1839-1876)

Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1998, 190 s.

Aralarında kan bağı olsun olmasın, bir akrabalık bağına sahip, yani bütün sosyal münasebetlerin bir soy etrafında toplandığı zümreler aile olarak adlandırılır. Bu suretle aile bir kanbağı ile birbirine bağlı olabileceği gibi, farzedilmiş kutsal bağlarla birbirine bağlanmış da olabilir.

Tarih boyunca değişik mahiyet ve şekil alan aile kurumu günümüzde toplumun çekirdeğini oluşturmaktadır. Neslin üremesini sağlamak yanında aile, örf, âdet, inanç, ahlâk gibi toplumun temel değerlerinin muhafaza edildiği ve çocuğa en başta aktarıldığı yerdir. Bu özelliğiyle aile kurumu, fertlerin sosyal psikolojisine ilk etkiyi yaparak onları toplumun bir ferdi olmaya hazırlar.

Türk tarihinin bilinen ilk devirlerinde "çekişirdek aile" mahiyetindeki, kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olduğu Türk ailesi, VIII. asır ortalarından itibaren İslamiyetin kabulüyle beraber dinin etkisinde kalarak bazı değişiklikler geçirmiştir. Osmanlı devrinde ise köylerde İslâm öncesi devrin âdet ve gelenekleri İslâmiyet ile çok az telif edilmek suretiyle aile hayatı devam ettirilirken, şehirlerde İslâmiyetin etkisi daha güçlü olmuş, ailenin yapısı ve yaşantısı dinin etkisinde şekillenmiştir.

1839 yılı Türk toplumunda yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Batı etkisindeki ıslahatardan kısa sürede etkilenen Türk ailesi, bilhassa konak hayatında Avrupa tarzı eşyalar kullanmaya başlamış, Avrupai hayat tarzını taklit etmiştir. Buna rağmen toplumun büyük kısmı eski âdet ve yaşayışlarını devam ettirmeyi başarmıştır.

İşte Tanzimatla beraber başlayan bu yeni dönemde Osmanlı-Türk ailesinin sosyal yapısını, Anadolu'nun önemli bir kenti Bursa düzeyinde inceleyen bir çalışma Abdurrahman Kurt tarafından hazırlanmış ve yayımlanmıştır. Eserin amacı Önsözde "Tarihimizde yoğun ve hızlı sosyal değişmelerin yaşandığı Tanzimat dönemindeki Bursa toplumunu esas alarak Osmanlı ailesinin sosyo-kültürel yapısını tahlil ..." etmek ve "Böylece bugünkü aile hayatımızla ilgili ileri sürülen bazı fikirlerin tarihi ve dinî arka planını aydınlatma..." ve Girişte "... Osmanlı Bursa ailesinin sosyo-ekonomik yapısını, onu ayakta tutan dinamikleri ve varsa ailede meydana gelen değişimleri ortaya koymaktır" şeklinde belirtilmiştir.

Kitap Giriş ve altı bölümü müteakiben Sonuç, Bibliyografya, Belgeler, Tablolar ve Di-

zin kısımlarından oluşmaktadır.

Giriş kısmında ilk önce Tanzimat kelimesinin anlamı belirtilmiş, Osmanlı Devleti'nde Tanzimata giden yol kısaca tasvir edilmiştir. Sosyoloji araştırmaları içerisinde bu tür çalışmaların eksikliği vurgulandıktan sonra hazırlanan çalışmanın genç sosyologlara yol gösterici olması temennisinde bulunulmuş ve eserin hazırlanmasında faydalanılan kaynaklardan bahsedilerek, bunlar arasında birinci derecede istifade edilen "şeriye sicilleri" ve bunlara dayalı yapılan çalışmalar üzerinde durulmuştur. Ardından Osmanlı öncesi Türk aile yapısı ve Tanzimata kadar olan Osmanlı ailesi genel çizgileriyle ortaya konmuştur.

Birinci bölümde "Ailenin Oluşumu" ele alınmış, ailenin temelini evlenme olduğundan hareketle 'Evlenmeye Hazırlık' ve 'Evlenme' adlı iki alt başlıkta, evlenmeye hazırlık safhasında evlenme engelleri, eşlerde aranan özellikler, evlenmede rıza, görücü usulüyle evlenme, nişan ve namzetliğe; evlenme safhasında ise nikâh akdi, mehir, başlık ve düğün törenlerine değinilmiştir.

İkinci bölüm "Ailenin Temel Unsurları" olup, burada aileyi oluşturan üyeler 'Eşler', 'Çocuklar', 'Ailedeki Diğer Unsurlar' başında ayrı ayrı incelenmiş, her birinin aile kurumundaki yeri, ailenin diğer fertleriyle olan ilişkileri ve birbirlerine karşı olan sorumluluklarından bahsedilmiştir.

"Ailede Parçalanma" adını taşıyan üçüncü bölümün 'Boşanma Türleri', 'Ayrılığın Sonuçları' şeklinde iki alt başlığı olup boşanma türleri kısmında, erkeğin boşanma isteği "talak", İslâm hukukunun kadına tanıdığı boşanma hakkı "muhâlâa" ve iktidarsızlık, din ayrılığı, buluş çağında yapılan zoraki evlilik, aile içi dinsel tercihlerde sapmalar, eşlerin birbirlerinin ana-babalarına küfrü, zina, kocanın kayıp olması gibi sebeplerden hakim kararıyla gerçekleşen boşanma "tefrîk" üzerinde durulmuştur. Ayrılığın sonuçları bahsinde ise "iddet" yani boşanan eşlerin bir süre daha bir arada yaşamasını gerektiren duru-

ma değinilmiş, ayrılık halinde ana-babanın çocuğa karşı sorumlulukları belirtilmiştir.

Dördüncü bölüm "Koruyucu Aile Müesseseleri" olup burada ana-babasıyla yaşama hakkından mahrum kalan çocukların, fertlerin topluma kazandırılmasındaki yeri çok önemli olan aile kurumu içerisinde yetişmesini sağlamak amacıyla Osmanlıların geliştirdiği koruyucu aile müesseseleri 'Tebennî (Evlat Edinme)', 'İcar-ı sağır (İş Akdi)' yani varlıklı ailelerin çoğunlukla fakir aile çocuklarını belirli bir meblağ karşılığı ailesi ile anlaşarak yanlarına, hizmet etmesi için sözleşme ile almaları üzerinde durulmuştur.

Beşinci bölüm "Aile Tipi" adını taşımaktadır. Bu bölümde 'Taaddüd-i Zevcât (Poligami)', 'Aile Nüfusu', 'Ataerki Bir Aile mi?' adıyla üç alt başlıkta ailelerin büyüklüğü veya küçüklüğü, ailenin içerdiği birey sayısına bağlı olarak tek-çok eşliliğin ve çocuk sayısının tespiti suretiyle Osmanlı ailesinin boyutu ele alınmış ve sicil kayıtlarından istifade ile Osmanlı ailesinin yapısı incelenerek bu aile tipinin ataerki, patriyarkal aile tipine uymadığı, kendi özyapısına özgü bir terminolojiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

"Sosyal Tabakalaşma" adını taşıyan altıncı ve son bölümde ise büyük ölçüde şeriye sicillerindeki tereke ve satış akdi kayıtlarından istifadeyle 'Kıyafet Şekilleri', 'Mesken ve Çeşitleri', 'Ev Dekorü ve Eşyası' konuları işlenmiş, belgelerde geçen giysilerden, evlerden ve kullanılan eşyalardan ailelerin ekonomik durumları tespit edilmek suretiyle sosyal tabaka içerisinde yerleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak Tanzimat dönemi Bursa ailesinin sosyo-ekonomik yapısını Bursa şeriye sicillerine dayalı olarak sosyolojik açıdan ele alan bu çalışmada, ilgili dönemde Bursa ailesinin geniş kapsamlı ve ataerki olmadığı, aksine küçük boyutlu olduğu, bunun yanı sıra kadın hakları ve hayat tarzı bakımından tipik bir Osmanlı ailesi görünümünde olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak sadece Bursa örneğiyle bir genellemeye ulaşmak mümkün olmadığından bu tür çalışmaların diğer Osmanlı şehirleri için de yapılması suretiyle Osmanlı ailesinin yapısını ortaya koymak daha doğru olacaktır. Böylece Osmanlı sosyo-ekonomik ve kültürel tarihi için vazgeçilmez bir kaynak olan şeriye sicillerinin önemi daha da anlaşılacaktır.

ÖZER KÜPELİ